

## บทที่ 5

### สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำนวน 4 จังหวัด คือ จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ซึ่งมีแนวทางการศึกษาวิจัย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาสภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 เพื่อเปรียบเทียบสภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประสบการณ์ ประเภทของวัดและระดับการพัฒนาของวัดเพื่อศึกษาปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 เพื่อเปรียบเทียบปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประสบการณ์ ประเภทของวัด และระดับการพัฒนาของวัด

สมมติฐานในการวิจัย สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประสบการณ์ของเจ้าอาวาส แตกต่างกัน สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประเภทของวัด แตกต่างกัน สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามระดับการพัฒนาของวัด แตกต่างกัน ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประสบการณ์ของเจ้าอาวาส แตกต่างกัน ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประเภทของวัด แตกต่างกัน ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามระดับการพัฒนาของวัด แตกต่างกัน

วิธีการดำเนินการวิจัย โดยสอบถามเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จากกลุ่มประชากร จำนวน 916 รูป สุ่มตัวอย่างโดยวิธีแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยแบ่งชั้นภูมิตามจังหวัด ได้กลุ่มตัวอย่าง 271 รูป

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามที่ต้องการทราบสภาพและปัญหา ลักษณะเป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ แบ่งออกเป็น 2 ตอนดังนี้ ตอนที่ 1 สถานภาพของเจ้าอาวาสและวัดที่พำนักอยู่ของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 สภาพและปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำนวน 120 ข้อ แบ่งเป็นสภาพการบริหารวัด 60 ข้อ และปัญหาการบริหารวัด 60 ข้อ โดยมีเนื้อหาครอบคลุมสภาพและปัญหาการบริหารวัดทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

การหาคุณภาพของแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปหาความเที่ยงตรง โดยเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้ง 5 ท่าน พิจารณาเพื่อให้ข้อเสนอแนะ แก้ไขปรับปรุง แล้วเสนอประธานและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบและแก้ไขตามข้อเสนอแนะ จากนั้นนำไปทดลองใช้กับเจ้าอาวาสที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 รูป และนำมาหาค่าความเชื่อมั่น โดยวิธีการสัมประสิทธิ์แอลฟา ได้ค่าความเชื่อมั่นจากแบบสอบถาม ด้านสภาพการบริหารวัด มีค่าอำนาจจำแนกรายข้ออยู่ระหว่าง .24-.76 และมีค่าความเชื่อมั่น 0.92 ส่วนด้านปัญหาการบริหารวัด มีค่าอำนาจจำแนกรายข้ออยู่ระหว่าง .22-.88 และมีค่าความเชื่อมั่น 0.98

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการจัดกระทำข้อมูล ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ด้วยตัวเองและทางไปรษณีย์ โดยขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อขอความร่วมมือจากเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 และเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการส่งแบบสอบถามกลับ แบบสอบถามที่นำไปเก็บข้อมูลทั้งหมด 271 ฉบับ ได้รับคืนสามารถนำไปวิเคราะห์ข้อมูลได้ จำนวน 254 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 93 % ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลไปวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและทดสอบสมมติฐานของการวิจัย ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ SPSS for Windows สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าคะแนนเฉลี่ย ( $\bar{X}$ ) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน ( $SD$ ) ทดสอบค่าที่ ( $t$ -test) ทำการแปลผลและนำเสนอเป็นตารางประกอบคำบรรยายความเรียง

## สรุปผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการปกครอง และด้านการสาธารณูปการ มีสภาพการบริหารวัดอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีสภาพการบริหารวัด อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงจากคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการศาสนศึกษา

1.1 ด้านการปกครอง พบว่า สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การให้ความเคารพและปฏิบัติตามพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชซึ่งเป็นประมุขสูงสุด การยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองสงฆ์ และการปกครองพระภิกษุสามเณร โดยใช้ธรรมาธิปไตยและตามลำดับอาวุโส

1.2 ด้านการสาธารณูปการ พบว่า สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาบำเพ็ญกุศลในโอกาสต่าง ๆ การส่งเสริมให้ปลูกต้นไม้เพื่อเป็นสวนป่าสำหรับเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และการก่อสร้างถาวรวัตถุมีความเหมาะสมกับการใช้สอย

1.3 ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การแสดงพระธรรมเทศนาประจำวันพระ จัดให้มีการถืออุโบสถศีลทุกวันพระ และการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเป็นพระนักเผยแผ่

1.4 ด้านการศาสนสงเคราะห์ พบว่า สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การเป็นผู้นำประชาชนให้มีส่วนร่วมในการรณรงค์การลดและเลิกอบายมุข การให้คำปรึกษา คำแนะนำแก่ประชาชน ในการนำหลักธรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหา และการจัดบริเวณวัดให้เป็นสถานที่พักผ่อนของประชาชน

1.5 ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจน การอำนวยความสะดวกให้สถานศึกษามาจัดกิจกรรมภายในวัด และการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาภายในวัด

1.6 ด้านการศาสนศึกษา พบว่า สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแก่พระภิกษุสามเณร การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรโดยทั่วถึงทุกรูป และการยกย่องให้เกียรติพระภิกษุสามเณรที่สอบบาลีได้

2. ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับน้อย และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการปกครอง ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการศาสนสงเคราะห์ มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย แต่ด้านการศาสนศึกษา มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนสงเคราะห์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

2.1 ด้านการศาสนศึกษา พบว่า ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การใช้เทคโนโลยี

ในการเรียนการสอน การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรโดยทั่วถึงทุกรูป และการสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณร ได้รับการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม

2.2 ด้านการสาธารณูปการ พบว่า ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การวางแผนงาน ในการก่อสร้างหรือพัฒนาวัด การก่อสร้างโบสถ์วิหารและเสนาสนะ และการบูรณะปฏิสังขรณ์ โบสถ์วิหารเสนาสนะและโบราณสถานของวัด

2.3 ด้านการปกครอง พบว่า ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การตรวจสอบผู้จะเข้า บรรพชาอุปสมบทอย่างเคร่งครัด การบริหารจัดการวัดโดยการทำงานเป็นทีม และการกระจาย อำนาจ ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการวัด

2.4 ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่า ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครอง คณะสงฆ์ ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การเป็น ผู้นำประชาชนให้มีส่วนร่วมในการรณรงค์การลดและเลิกอบายมุข การให้คำปรึกษาคำแนะนำ แก่ประชาชน ในการนำหลักธรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหา และการเป็นผู้นำในการระงับข้อพิพาท และข้อขัดแย้งของประชาชน

2.5 ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครอง คณะสงฆ์ ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การฝึก อบรมทักษะด้านการจัดการเรียนการสอนแก่พระภิกษุ การจัดอุทยานการศึกษาภายในวัด และ การอำนวยความสะดวกให้สถานศึกษามาจัดกิจกรรมภายในวัด

2.6 ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครอง คณะสงฆ์ ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การประชาสัมพันธ์ เผยแผ่หลักธรรมผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วารสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเป็นพระนักเผยแผ่ และการจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

3. ผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 จำแนกตาม ประสิทธิภาพ ประเภทของวัดและระดับการพัฒนา พบว่า

3.1 สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 จำแนกตามประสิทธิภาพ ในการบริหารงานของเจ้าอาวาสที่มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่ง น้อยกว่า 10 ปี และเจ้าอาวาสที่มี การดำรงตำแหน่ง 10 ปี ขึ้นไป โดยรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาเป็น รายด้าน พบว่า มีเพียงด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเท่านั้น ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติ ( $p < .05$ ) โดยเจ้าอาวาสที่มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่ง 10 ปี ขึ้นไป มีสภาพการบริหารวัด

มากกว่า เจ้าอาวาสที่มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่งที่น้อยกว่า 10 ปี

3.2 สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประเภทของวัด ได้แก่ วัดราษฎร์ และวัดพระอารามหลวง โดยรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

3.3 สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามระดับการพัฒนาของวัด ได้แก่ วัดทั่วไป และวัดพัฒนาตัวอย่าง โดยรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

4. ผลการเปรียบเทียบปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประสบการณ์ ประเภทของวัด และระดับการพัฒนา พบว่า

4.1 ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประสบการณ์ของเจ้าอาวาสที่มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่ง น้อยกว่า 10 ปี และเจ้าอาวาสที่มีการดำรงตำแหน่ง 10 ปี ขึ้นไป โดยรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

4.2 ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประเภทของวัด ได้แก่ วัดราษฎร์ และวัดพระอารามหลวง โดยรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

4.3 ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามระดับการพัฒนาของวัด ได้แก่ วัดทั่วไป และวัดพัฒนาตัวอย่าง โดยรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีเพียงด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ เท่านั้น ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ( $p < .05$ ) โดยวัดทั่วไปมีปัญหาการบริหารมากกว่าวัดพัฒนาตัวอย่าง

## อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญ จากการค้นพบในการศึกษารั้งนี้ ตามกรอบแนวคิดและสมมติฐานของการศึกษาค้นคว้า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจาก การฝึกอบรมพัฒนาเจ้าอาวาสระหว่างดำรงตำแหน่ง โดยฝ่ายอาณาจักรและ พุทธจักรบรรลุลวัตถุประสงค์ กล่าวคือ กรมการศาสนาได้ตระหนักถึงความสำคัญของเจ้าอาวาส ในฐานะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด พระพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อม เพราะความ เลื่อมใสหรือไม่เลื่อมใสของประชาชนเป็นสำคัญ (กรมการศาสนา, 2541ข, หน้า 5) ในการบริหารจัดการกิจการของคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารจัดการตามมาตรา 31 วรรคสามว่า “ให้ เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป” ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงเป็นผู้ปกครองวัดตามมาตรา 36 และเป็นผู้แทนวัดตามมาตรา 31 วรรคสาม ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวล กฎหมายอาญา ตามมาตรา 45 เจ้าอาวาสจึงถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ ในการบริหารวัด ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ตามมาตรา 37 ดังนี้ (1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี (2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด นั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือ คำสั่งของมหาเถรสมาคม (3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล (คู่มือพระสังฆาธิการ, 2540, หน้า 76) ในเขต ปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 นี้ ถือได้ว่าเป็นเขตปกครองที่มีความพร้อมในหลายด้าน และมีการจัด ประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครอง ภาค 13 เป็นประจำทุกปี และในระดับเจ้าอาวาสได้เข้าร่วม ในโครงการประชุมสัมมนาและถวายความรู้แก่เจ้าอาวาส ทั่วประเทศอย่างเต็มรูปแบบและต่อเนื่อง มาตั้งแต่ พ.ศ. 2534 และใน พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา กลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา ได้แก่ เจ้าอาวาสที่ได้รับการแต่งตั้งใหม่ไม่เกิน 5 ปี โดยได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม (กรมการศาสนา, 2541ข, คำนำ) และคณะสงฆ์ก็ได้มีนโยบายในการเร่งพัฒนาศักยภาพของ พระสังฆาธิการทั่วประเทศมาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 (กรมการศาสนา, 2541ค, หน้า 1) อีกทั้งสำนักงาน สภาสถาบันราชภัฏจัดทำโครงการถวายความรู้แก่เจ้าอาวาสทั่วประเทศ เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพ ของเจ้าอาวาสให้มีความรู้ความสามารถในด้านการบริหารและการจัดการวัดอย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ และกรมการศาสนา, 2539, คำนำ) มหาเถรสมาคมก็ได้มีมติให้ เจ้าคณะภาคร่วมกับเจ้าคณะจังหวัดจัดประชุมเจ้าอาวาสปีละ 1 ครั้ง เริ่มตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นไป (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์), 2540, คำนำ) เจ้าอาวาสในเขตปกครอง ภาค 13 เป็นผู้มีความรับผิดชอบ ต่อหน้าที่และเอาใจใส่ในการที่จะพัฒนาเห็นได้จาก เมื่อคณะสงฆ์มีงานพระสงฆ์ระดับเจ้า อาวาสจะให้ความสำคัญและมาร่วมงานกันมากมาย ซึ่งสอดคล้องกับกล่าวของ พระพุทธทาส (2543, หน้า 53) ที่ว่า ความเคารพต่อหน้าที่ เป็นเหตุให้เกิดความวิริยะ อุตสาหะ พากเพียร พยายาม และสำนึกที่จะปฏิบัติ เห็นความสำคัญของหน้าที่ และหน้าที่หลักที่สำคัญตามหลัก

พระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ได้แก่ การทำประโยชน์ตนให้สำเร็จแล้วมุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นจนเต็มความสามารถ และสอดคล้องงานวิจัยของ ชีรวุฒิ ทองโอบฐ์ (2544) พบว่า การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ด มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ก็พอจะชี้ให้เห็นว่าเพราะเหตุไร สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 โดยรวมจึงอยู่ในระดับมาก

ส่วนสภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามรายด้าน โดยด้านที่มีสภาพการบริหาร อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการปกครอง และด้านการสาธารณูปการ ส่วนด้านที่มีสภาพการบริหาร อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการสาธารณสงเคราะห์นั้น ซึ่งอธิบายได้ดังต่อไปนี้

#### 1.1 สภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13

ด้านการปกครองและด้านการสาธารณูปการ อยู่ในระดับมาก เพราะมีปัจจัยหลายอย่างสนับสนุน

ด้านการปกครอง พระสงฆ์ทั่วไปจะต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยอันเป็นกฎหมายโดยตรงของตนแล้ว ยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ ซึ่งฝ่ายอาณาจักรกำหนดขึ้นรวมทั้งกฎหมายและจารีตประเพณีของบ้านเมืองอีกด้วย (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2539, หน้า 71) ซึ่งสอดคล้องกับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ทรงมีมติว่า “พระสงฆ์แม้มีพระธรรมวินัยเป็นกฎหมายสำหรับตัวอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว ก็ยังต้องอยู่ใต้อำนาจหมายฝ่ายอาณาจักรอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งตราไว้เฉพาะเพื่อคนทั่วไป และยังคงอนุวัติจารีตของบ้านเมืองอันไม่ขัดต่อกฎหมาย 2 ประการนั้นด้วย” (โชติ ทองประยูร, 2508, หน้า 275) และหลายวัดด้วยกันที่พระสงฆ์จะต้องอยู่ภายใต้ กฎ กติกา ระเบียบ หรือคำสั่งของเจ้าอาวาสอีกชั้นหนึ่ง สำหรับเจ้าอาวาสเองก็มีสองสถานภาพ คือ เป็นพระสงฆ์ซึ่งจะต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยกฎหมาย และจารีตประเพณี และเป็นผู้ปกครองวัดอีกทีหนึ่ง ต้องคอยดูแลความเรียบร้อยของพระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน ตลอดถึงภุหุสัถที่อาศัยอยู่ในวัด ให้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย และจารีตประเพณี รวมทั้งปกป้องคุ้มครองผู้ได้บังคับบัญชาให้ได้รับความสุขและความปลอดภัยตามสมควร (กรมการศาสนา, 2542 ข, หน้า 3-4) นอกจากนี้เจ้าอาวาสยังต้องถูกฝ่ายอาณาจักรและประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองคอยตรวจสอบ หากบกพร่องหรือเกิดความเสียหายต่อพระศาสนา ก็อาจถูกดำเนินหรือถูกถอดถอนจากตำแหน่งก็อาจเป็นไปได้ ด้วยเหตุผลทั้งหมดนี้ จึงทำให้เจ้าอาวาสในเขตปกครอง ภาค 13 นี้ ได้ตระหนักถึงภารกิจด้านนี้มากเป็นพิเศษ จึงพอเป็นตัวบ่งชี้ได้ว่า ตั้งแต่เจ้าคณะภาคลงมา ในด้านการปกครอง

มีความเข้มงวดในทุก ๆ เรื่อง ในเมื่อผู้บังคับบัญชากระตือรือร้นอย่างนี้ ก็เป็นธรรมดาที่ผู้ใต้บังคับบัญชาจะต้องมีความรับผิดชอบสูงขึ้นเป็นลำดับ

ส่วนด้านสาธารณูปการนี้ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 มีจังหวัด ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ซึ่งจังหวัดเหล่านี้เป็นจังหวัดในเขตอุตสาหกรรม ประชาชนส่วนใหญ่จัดได้ว่าอยู่ในสังคมที่มีฐานะดี คนส่วนใหญ่จึงนิยมย้ายถิ่นฐานมาอาศัยอยู่ หรือมาเพื่อประกอบอาชีพ ในทางพระสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน จะต้องมีการอำนวยความสะดวกในเรื่องการจัดสร้างศาลา โบสถ์ วิหาร เสนาสนะ เพื่อรองรับประชาชนที่จะมาบำเพ็ญกุศล ในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่จะต้องอำนวยความสะดวกในเรื่องเหล่านี้ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับประชาชนที่ให้ความร่วมมือและความเคารพศรัทธาในตัวเจ้าอาวาสเป็นสำคัญ หากเจ้าอาวาสเป็นผู้มีการศึกษา และการปฏิบัติโดยเคร่งครัด มีความรู้ ความสามารถ มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีภาวะผู้นำ และการประสานงานกับประชาชน ชุมชน สังคม รวมทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาวัดได้เป็นอย่างดี ก็จะทำให้งานต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความราบรื่น บรรลุเป้าหมาย ประกอบกับโครงการประเมินมาตรฐานวัดพัฒนาตัวอย่าง อุทยานการศึกษาภายในวัด และโครงการอื่น ๆ ของสำนักงานพระพุทธศาสนา จะเป็นปัจจัยหนึ่ง ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เจ้าอาวาส และชุมชนเกิดความตื่นตัวในการพัฒนาวัดให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับกิติ ดยัคคานนท์ (2532, หน้า 29) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารตนเอง เป็นปัจจัยข้อแรกที่สำคัญมาก จะต้องพัฒนาตนเองให้เป็นผู้บริหารหรือผู้นำที่ดี มีความสามารถก่อน จึงจะไปบริหารอย่างอื่นได้ หากไม่สามารถบริหารตนเองให้ได้ดีได้ ก็อย่าอาจหาญไปบริหารเรื่องอื่นต่อไปเลย

1.2 สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีสภาพอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งในแต่ละด้านก็มีความสำคัญและมีเหตุผลหลายประการ ที่ทำให้การบริหารงานในด้านเหล่านี้ ไม่จัดให้อยู่ในระดับมากหรือมากที่สุด ประการแรก

ด้านการศาสนศึกษา ด้านนี้มีสภาพการบริหารน้อยที่สุดในบรรดา 6 ด้าน ทั้งนี้เนื่องมาจาก เรื่องการศึกษานี้เป็นเรื่องระดับชาติถ้าพึ่งเพียงเจ้าอาวาสคงไม่สามารถจะจัดการศึกษาให้หลากหลาย หรือมีประสิทธิภาพสูงได้ การศึกษาของคณะสงฆ์นั้นมีทั้งในระบบและนอกระบบ การศึกษาในระบบ ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติแผนกสามัญศึกษา การศึกษานอกระบบ ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และการศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของกรมการศาสนาจนถึง พ.ศ. 2542 จึงแยกเป็นหน่วยงานอิสระ อาจกล่าวได้ว่า หน่วยระดับกอง รับภาระการศึกษาระดับกรมถึง 4 กรม ตั้งแต่ ประถมศึกษา

จนถึงอุดมศึกษา ในอัตรากำลังและงบประมาณระดับกอง โดยยังไม่ได้พิจารณาถึงความสามารถ และความเชี่ยวชาญเฉพาะตำแหน่งของอัตรากำลังในหน้าที่ ที่รับผิดชอบอยู่ร่วมด้วย

นอกจากกระทรวงศึกษาธิการจะจัดการศึกษาสงฆ์แบบแยกส่วนดังกล่าวมาแล้ว กรมการศาสนาเอง (ปัจจุบันแยกเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนา) ได้แยกส่วนการจัดการศึกษาสงฆ์ เช่นกัน เห็นได้จากภาระหน้าที่ของกองศาสนศึกษาที่เน้นเฉพาะ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (สุภาพร-สมปอง มากแจ้ง, 2542, หน้า 238) และยังมีเหตุผลหลายประการด้วยกัน เช่น ด้านบุคลากร ด้านทุนสนับสนุน และจำนวนพระภิกษุสามเณรที่จะเข้าศึกษาด้วย เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับคำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2526) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ประสบความสำเร็จ อันเนื่องมาจากความขาดแคลนครูสอนพระปริยัติธรรมที่มีความรู้ความสามารถ ในการสอน อีกทั้งงบประมาณในการดำเนินงานก็ไม่เพียงพอ (สายธาร อินทวดี, 2533, หน้า 23-26)

ด้านการศึกษาสังเคราะห์ เป็นด้านที่เจ้าอาวาสต้องจัดสรรให้ตามหน้าที่ แต่ก็ไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร เพราะในแต่ละวัดมีความพร้อมที่แตกต่างกันทั้งด้านทุนสนับสนุนและและอาคารสถานที่ ตลอดจนถึงวิสัยทัศน์ของเจ้าอาวาส ซึ่งสอดคล้องกับคำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2526) ที่กล่าวไว้ว่า เจ้าอาวาสไม่เข้าใจระบบการศึกษาอย่างชัดเจน และขาดการส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐ ตลอดจนถึงไม่พร้อมในเรื่องอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และครูสอน ตลอดจนความร่วมมือกับชุมชน เช่น การจัดตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ เป็นต้น ซึ่งทางวัดจะต้องเป็นเจ้าภาพในการจัดสรรทุกอย่าง และในความไม่พร้อมในหลาย ๆ ด้านนั้นเอง จึงทำให้การจัดการในด้านนี้ไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจาก ด้านนี้เป็นด้านที่มีความสำคัญอย่างมากในหลายยุคหลายสมัย ถ้าหากไม่มีการสอนการเผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาคงอยู่ไม่ถึงปัจจุบันนี้ และเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ หรือเป็นกิจวัตรซึ่งสอดคล้องกับ อาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน (2542, หน้า 21) และสุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2542, หน้า 132-133) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ที่ได้บวชเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นผู้ที่มิว่าสนา เพราะได้ห่มผ้า กาสาวพัสตร์อันเป็นสัญลักษณ์ ประชาชนต่างก็ให้อิโสภา ให้ความเคารพนับถือไม่กล้าแตะต้อง เพราะกลัวบาป จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะได้ชักชวนเอาความดีลบล้างความชั่วที่มีในจิตใจของตนให้หมดไป โดยการศึกษาคำสั่งสอนและใช้ธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าบำบัฏริกษาอบรมจิตใจของตนให้สงบร่มเย็น ก่อนที่จะสอนคนอื่น เป็นการเริ่มต้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ถูกทาง แต่ในเขตปกครองนี้ ยังทำได้ไม่มาก เพราะว่ามีปัจจัยหลายอย่างที่ไม่เอื้ออำนวย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการขาดแคลนบุคลากร ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งในเขต

ปกครองนี้ ได้จัดให้มีการอบรมพระนักเผยแผ่ทุกปีแต่ก็ยังไม่เพียงพอ จึงทำให้การพัฒนาในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง

ประการสุดท้าย ด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจากว่าเป็นภารกิจของสงฆ์ที่ได้กำหนดไว้เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่คณะสงฆ์ควรให้การสนับสนุน แต่ในด้านนี้ เจ้าอาวาสคงมองภารกิจด้านอื่นมากกว่าในด้านนี้ อีกทั้งหน่วยงานรัฐ ก็มีส่วนช่วยอำนวยความสะดวกอยู่แล้ว เพราะเป็นเรื่องที่กว้างและเป็นสาธารณประโยชน์เสียส่วนใหญ่ เช่น การสร้างนาประปา หรือการสร้างถนน หรือการช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติต่าง ๆ หน่วยงานของรัฐรับผิดชอบโดยตรงอยู่แล้ว และในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 นี้ ก็ไม่ได้มีภัยธรรมชาติที่รุนแรงอะไร หรือแทบจะไม่มีเลย ถึงอย่างนั้นคณะสงฆ์ไม่ได้นิ่งเฉย แต่ได้อำนวยในเรื่องภายในวัดที่จะเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนมากกว่า เช่น การสร้างฌาปนสถาน เป็นต้น และเป็นเพราะว่าเจ้าอาวาสมีศาสนกิจด้านอื่น ๆ ที่ต้องบริหารก่อน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย เรื่อง การศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยของสวนา พรพัฒน์กุล (2524, หน้า 27-28) พบว่า กิจวัตรที่พระสงฆ์ต้องปฏิบัติเป็นประจำวันโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ อ่านหนังสือ พัฒนาวัด ทำความสะอาดที่อยู่ จำวัด พักผ่อน เรียนหนังสือ ทำวัตร ทำความสะอาดร่างกาย บิณฑบาต วิปัสสนา สวดมนต์ ท่องบทสวดมนต์ สอนหนังสือ กราบพระ สันทนาธรรม เผยแผ่ธรรม สวดศพ แผ่เมตตา ดูแลความเรียบร้อยของวัด ปฏิบัติงานสังคมตามที่ได้รับนิมนต์ ปลงอาบัติ ช่วยชาวบ้านพัฒนาชุมชน และปัจเจก (การพิจารณา) จะเห็นได้ว่าวันหนึ่ง ๆ พระสงฆ์ต้องปฏิบัติกิจมากมายทั้งที่เป็นกิจวัตรส่วนตัวและกิจวัตรเพื่อสังคมจึงไม่สามารถพัฒนาในด้านนี้ได้อย่างเต็มที่

2. ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 โดยรวมอยู่ในระดับน้อย ทั้งนี้เนื่องจาก คณะสงฆ์มีหลักเกณฑ์การสรรหาและดำเนินการสรรหาบุคลากรทางสงฆ์เข้าสู่ตำแหน่งเจ้าอาวาสอย่างรัดกุมและมีผลการวิจัยที่ออกมาทางด้านบวกคือ มีการบริหารงานวัดอยู่ในระดับมาก ก็ตามที่ แต่ในทางการปฏิบัติย่อมมีปัญหาไม่มากก็น้อย ตามแต่สภาพการณ์ หรือสถานที่ บางปัญหาเกิดจากโครงสร้างของวัด หน่วยงานหรือองค์การ บางปัญหาเกิดจากตัวของเจ้าอาวาส หรือผู้บังคับบัญชาเองหรือผู้ใต้บังคับบัญชาซึ่งสอดคล้องกับประชุม รอดประเสริฐ (2543, หน้า 353) ได้กล่าวไว้ว่า ปัญหาในองค์การหรือหน่วยงาน เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายนอกและภายในองค์การ ความอ่อนแอของผู้บริหาร และความสลับซับซ้อนขององค์การ ซึ่งสามารถระบุแหล่งที่มาได้ 3 แหล่ง คือ (1) ปัญหาเนื่องจากคน (2) ปัญหาเกิดจากความแตกต่างของหน้าที่และความรับผิดชอบ (3) ปัญหาเกิดจากความชำนาญเฉพาะด้าน เพราะฉะนั้น ผู้บริหารที่ดีต้องมีแผนรองรับ จึงจะปฏิบัติงานได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง และเกิดปัญหาน้อย ซึ่งสอดคล้องกับเทศ แก้วกลสิกรรม (2544, หน้า 34) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้บริหารที่ดีจะต้องจดจำการบริหารแบบ Posdcorb

เพราะเป็นแนวคิดที่สำคัญที่สุดของแนวทศนการบริหารงานแบบกระบวนการนี้ คือ การวางแผน การจัดคนเข้าทำงาน การควบคุมงานการประสานงาน การเสนอรายงานการปฏิบัติงาน และการจัดสรรงบประมาณ ทั้งนี้เจ้าอาวาสเองต้องมีภาวะผู้นำ ซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้ได้บังคับเชื่อฟังและเชื่อถือ ในการพัฒนาบริหารงานของวัด ซึ่งส่วนใหญ่ปัญหาคือเจ้าอาวาสขาดภาวะผู้นำ ไม่มีความเป็นผู้นำที่ดี จึงทำให้การบริหารงานของวัดเกิดปัญหาในระดับต่าง ๆ ดังที่ ประเวศ วะสี (2540, หน้า 10-11) ได้กล่าวว่า “ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถทำให้สังคมมีจุดมุ่งหมายร่วมกันและรวมพลังกันปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย” นี่คือการบริหารวัดของเจ้าอาวาสที่มีปัญหาอุปสรรค เพราะเจ้าอาวาสไม่อาจสร้างพลังศรัทธา ความเชื่อจากพระภิกษุสามเณรและประชาชน เพื่อการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่ธรรม รวมทั้งไม่อาจระดมความร่วมมือช่วยเหลือจากประชาชน และหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ได้ในการวางแผนพัฒนาวัด และกิจการพระพุทธศาสนาให้บรรลุตรงตามวัตถุประสงค์ แต่ถ้าเจ้าอาวาสมีภาวะผู้นำก็จะสามารถบริหารงานของตนให้บรรลุผลโดยไมยาก ซึ่งสอดคล้องกับเสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2536, หน้า 14) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้บริหารที่ขาดความเป็นผู้นำจะปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วงได้โดยยาก ผู้นำที่ไม่ได้เป็นผู้บริหารก็อาจปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วงได้โดยลำบาก ผู้บริหารที่มีความเป็นผู้นำสูงย่อมสามารถทำให้งานที่ตนเองรับผิดชอบสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

ส่วนปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามรายด้าน คือ ด้านการศาสนศึกษา มีปัญหาปานกลาง และด้านการสาธารณูปการ ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย ซึ่งจะอธิบายได้ดังต่อไปนี้

2.1 ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 ในด้านการศาสนศึกษา มีปัญหาปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจาก ด้านนี้เป็นปัญหาใหญ่ที่สุดและมากกว่าทุกด้าน ในภารกิจของเจ้าอาวาสในเขตปกครองภาค 13 และภารกิจด้านนี้จัดให้มีน้อยที่สุด ในบรรดาภารกิจทั้ง 6 ด้าน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ด้านการศาสนศึกษานี้ ถือเป็นปัญหาระดับชาติเลยทีเดียว ปัจจุบันนี้อยู่ในยุคการเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาทางโลก ส่วนในฝ่ายพระสงฆ์นั้น ทั้งองค์การสูงสุดของคณะสงฆ์และหน่วยงานของรัฐก็ยังไม่ค่อยได้เอาใจใส่ ในด้านการศาสนศึกษาของพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาของสงฆ์เป็นอันดับหนึ่ง เพราะการศึกษาหมายถึง วิถีชีวิตทั้งหมดของพระสงฆ์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (ประเวศ วะสี, 2537, หน้า 11-12) แต่ปัจจุบันนี้ทางคณะสงฆ์เองก็ยังให้ความสำคัญด้านการศึกษาให้อยู่ในอันดับที่สอง คือ ไม่ค่อยกระตือรือร้นในการบริหารพัฒนา พระสังฆาธิการไม่ค่อยให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษาเท่าที่ควร หรือไม่เปิดกว้างในเรื่องของการศึกษา

อาจจะอำนวยความสะดวกสนับสนุนให้ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีเท่านั้น แต่เมื่อจบนักธรรม หรือบาลีมาแล้วก็ไม่มีศาสนกิจให้ปฏิบัติ ไม่สนับสนุนต่อไปอีกชั้น ผลิดแล้วก็ปล่อยทิ้งทำให้บุคลากรที่ดีไม่ได้ทำงาน หรือใช้วิชาที่เรียนมาเพื่อพัฒนาให้เกิดประโยชน์ ครั้นจะเปลี่ยนทิศทางไปศึกษาในทางโลกต่อในระดับมัธยม หรืออุดมศึกษา ก็กีดกันคัดค้าน จึงทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์อยู่ในวงจำกัดเหมือนพายเรือวนอยู่ในอ่าง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของพระสังฆาธิการทั้งหลาย ว่าไม่เปิดกว้างสำหรับการศึกษาอย่างแท้จริง และอีกอย่างหนึ่งพระสงฆ์ที่ปฏิบัติงานเอาใจใส่ ในด้านนี้ ก็ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนส่งเสริม ขก้องจากฝ่ายบริหารเท่าที่ควร จึงทำให้ขาดแคลนผู้ที่บวชเข้ามาเพื่อศึกษา และผู้ที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาและสอนหนังสือ จึงเกิดปัญหาว่า วัดบางวัดไม่มีทั้งครูและนักเรียน บางวัดมีนักเรียนมากแต่ไม่มีครูจะสอน (พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตยาโณ), 2536, หน้า 494-495) ในระบบการบริหารไม่รัดกุม ขาดเอกภาพ ในด้านการจัดการเรียนการสอน การบริหารและการดำเนินงานก็ปล่อยตามยถากรรม แล้วแต่เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักเรียนนั้นๆ จะจัด เป็นการจัดการโดยลำพัง ไม่ได้รับการสอดคล้องจากหน่วยเหนือ จึงเป็นการจัดการศึกษาในแนวดิ่ง คือ การเรียนการสอนเพื่อสอบไล่ได้ในชั้นนั้น ๆ ไม่สนใจการศึกษาในแนวราบ คือ ให้การสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้บวชเข้ามาโดยทั่วถึงกัน และอย่างหลากหลาย จึงเป็นเพียงว่าวัดใดมีกำลัง (Power) มีงบประมาณ ผู้เรียน และครูผู้สอน ก็จัดให้มีการเรียนการสอน เมื่อหมดทุนหมดกำลังก็หยุดดำเนินงาน ไม่มีการสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คณะสงฆ์ก็ทำหน้าที่เพียงจัดสอบหรือวัดผลเท่านั้น (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531, หน้า 50) อีกทั้งรัฐก็มองการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นเรื่องที่ไม่สำคัญ โดยถือว่าเป็นการบริการสังคมอย่างหนึ่ง แล้วก็จัดสรรงบประมาณมาอุดหนุนเพียงเล็กน้อย เฉพาะงบประมาณที่รัฐลงทุนเพื่อการศึกษาในระดับปริญญาตรี 50 คน ยังมากกว่าการจัดสรรงบประมาณมาเพื่อการศึกษาของคณะสงฆ์ 2-3 แสนรูป เพราะการปฏิบัติเช่นนี้ จึงทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ ไม่มีประสิทธิภาพ และคุณภาพ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541, หน้า 45-49) และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหามณเฑียร ชีรานนุโท, 2534, หน้า 102) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย พ.ศ 2489-2530 พบว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์สำหรับพระภิกษุสามเณร มีปัญหาและอุปสรรค โดยเฉพาะในด้านการจัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ทั้งในด้านการบริหาร หลักสูตรการเรียนการสอน การวัดผลคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเพราะไม่ได้รับความเอาใจใส่เท่าที่ควรจากคณะสงฆ์และภาครัฐ

ส่วนในด้านอื่นนอกจากนี้ คือ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย ตามลำดับ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

ด้านสาธารณูปการ ที่มีปัญหาอยู่ระดับน้อย ทั้งนี้เนื่องจาก เจ้าอาวาสมีความเข้าใจ ในการก่อสร้างถาวรวัตถุในระดับหนึ่ง และในค่านี้นี้มีสภาพการบริหารอยู่ในระดับมาก แสดงว่า เจ้าอาวาสให้ความสนใจในการก่อสร้าง ในส่วนที่ยังเป็นปัญหาอยู่นั้นสืบเนื่องมาจาก เจ้าอาวาส ยังไม่มีการกำหนดเขตวัดเพื่อทำแผนผังวัด โดยการแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส และสังฆาวาสอย่าง ชัดเจน หรือไม่มีความรู้ในด้านการวางแผนผังวัด จำต้องจ้างผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ซึ่งก็เป็นการต้อง ใช้งบประมาณ หรือบางวัดไม่ได้จัดทำเลย ซึ่งก็สอดคล้องกับรายงานการวิจัยของ กรมการศาสนา (2541 ง, หน้า 49) กล่าวว่า ขาดงบประมาณในการก่อสร้าง และพัฒนาวัดเจ้าอาวาสต้องช่วยเหลือ ตนเอง ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือ พระสังฆาธิการบางรูป ไม่มีความรู้ในวิชาการเขียนแบบ หรือการก่อสร้าง และสอดคล้องกับรายงานการประเมินผลโครงการด้านการพัฒนาวัดและ ศาสนสถาน (กรมการศาสนา, 2540 ค, หน้า 72) พบว่า เจ้าคณะจังหวัดในฐานะพระสังฆาธิการ ผู้ปกครองสงฆ์ในระดับจังหวัดเห็นว่า วัดขาดการจัดทำแผนผังวัด

ด้านการปกครอง ปัญหาในด้านนี้ อยู่ในระดับน้อย ทั้งนี้เนื่องจาก การจัดโครงสร้าง การบริหารงานในวัด เป็นลักษณะการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่เจ้าอาวาสเพียงผู้เดียว เจ้าอาวาสมีสิทธิ์ ในการตัดสินใจในการบริหารงานในด้านต่าง ๆ โดยไม่ได้ขอความคิดเห็นจากสงฆ์ จึงไม่สามารถ เข้าใจในงานทุกด้านและอีกทั้งไม่มีเวลาพอจะบริหารงานในส่วนต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ได้ซึ่งสอดคล้อง กับงานวิจัยของชู ชนะแก้ว และคณะ (2543, หน้า 107) พบว่า การบริหารในรูปแบบการกระจาย อำนาจเป็นสิ่งที่ดีที่ถูกต้องเหมาะสมกับยุคสมัย และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเรังศักดิ์ พิมพ์สกุล (2545) พบว่า การกระจายอำนาจ โดยมอบหมายให้รองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส รับผิดชอบรวมทั้งบริหารโดยรูปคณะกรรมการ และการติดตามผลงาน

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีปัญหาอยู่ระดับน้อย ทั้งนี้เนื่องจาก ด้านนี้เป็นปัญหาที่ เจ้าอาวาสต้องตระหนักให้มากเช่นเดียวกัน คือ ต้องแบ่งจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่ง เพื่อเป็นการสาธารณ สงเคราะห์ ซึ่งจะแสดงถึงความเป็นคนหัวทันทสมัย และการรักความก้าวหน้าของเจ้าอาวาส เช่น ส่งเสริมให้รักการอ่าน โดยการจัดตั้งห้องสมุด หรือพิพิธภัณฑสถานในวัด หรือ สนับสนุน ให้มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เพื่อไว้บริการประชาชน เหล่านี้ก็ต้องอาศัยงบประมาณ และยังขาดงบประมาณในการจัดสร้าง หรือวัดใดที่มีห้องสมุดสำหรับประชาชนแล้ว ก็เกิดปัญหา อีกระดับหนึ่ง คือ ขาดคนดูแลเอาใจใส่ หรือผู้ที่มีความรู้ด้านบรรณารักษ์ จึงทำให้การจัดหนังสือ ไม่เป็นระบบและเก็บรักษาหนังสือไม่ถูกต้อง หรือบางวัดมีโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ แต่ไม่ได้นำมาจัดเป็นพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา นานวันก็ถูกขโมย หรือเสียหายไป ตามกาลเวลา ซึ่งสอดคล้องกับกรมศิลปากร (2544, หน้า 75) กล่าวว่า ปัญหาในการดูแลรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ คือ การถูกทำลายด้วยสาเหตุต่าง ๆ ได้แก่ สภาพเก่าแก่

ตามกาลเวลา การลักขโมย การขูดคั้นโดยพวกนักนิยมสะสมของเก่าที่เห็นแก่ได้ การจัดเก็บรักษา ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ การซ่อมแซมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ชำรุด โดยหวังดีแต่ไม่มีความรู้ และยังสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2544, หน้า 35) กล่าวว่า วัดต้องพัฒนาพระและบุคลากรในวัดให้มีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ตามความสนใจและความถนัดของพระแต่ละรูปหรือตามความสนใจ หรือความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของสุทัศน์ อภิบาลศรี (2537) พบว่า วัดขาดการสนับสนุนทางการเงินและวัสดุอุปกรณ์จากชุมชนในการพัฒนาศาสนบุคคล และการจัดศาสนศึกษาของวัด ไม่สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จัดว่ามีปัญหาอยู่ในระดับน้อยเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจาก วัดทุกวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นแหล่งที่ประชาชนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ มีความเชื่อมั่นทางด้านจิตใจและปัญญา จากอดีตก็พอจะชี้ให้เห็นว่า วัดเป็นแหล่งรวมของวิชาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมรวมทั้งสายอาชีพ ฉะนั้น ความได้เปรียบนี้คณะสงฆ์จึงให้วัดจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่สาธารณชนและก็ประสบปัญหาย่อมมาเรื่อยมา ทั้งปัญหาที่บุคลากรและงบประมาณ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องงบประมาณ เช่น การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด หรือศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ต้องใช้งบประมาณพอสมควรในการพัฒนาสื่อการสอนและสิ่งอำนวยความสะดวกทั่วไประวมทั้งอาคารสถานที่ต่าง ๆ สอดคล้องกับมานพ เมธิโยธิน (2542) พบว่า ปัญหาการดำเนินงานในศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ขาดงบประมาณการปรับปรุงหลักสูตร ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งเน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวัน และเป็น การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชน จึงมีความจำเป็นที่ต้องใช้หลักธรรมให้สอดคล้องกับวัย และสภาพสังคมปัจจุบัน สอดคล้องกับอำรุง จันทวานิช (2539, หน้า 6) กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรพื้นฐานให้มีการเรียนการสอนคุณธรรม จริยธรรม และสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกวิชาและอีกประเด็นหนึ่ง คือ บุคลากรที่จะถ่ายทอดความรู้ก็เป็น ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถโดยเฉพาะพระสงฆ์เอง ต้องมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมให้ทันกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน สอดคล้องกับวิชัย ดันศิริ กล่าวว่า ปัจจุบันระบบการเรียนการสอนในวัด จัดการศึกษาให้เด็กก่อนเกณฑ์หรือเด็กอนุบาล พระภิกษุสามเณร จึงมีบทบาทเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการ หรือทำการสอนมากขึ้น ฉะนั้น คณะสงฆ์เองควรเร่งจัดอบรมพระภิกษุที่มีคุณวุฒิและวิทยวุฒิให้พร้อมในด้านนี้

ประการสุดท้าย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถือว่าในด้านนี้มีปัญหาน้อยที่สุดในบรรดาภารกิจ ทั้ง 6 ด้าน ทั้งนี้เนื่องจาก ด้านนี้ ถือเป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา

อีกประการหนึ่งก็ว่าได้ เพราะพระพุทธศาสนาจะอยู่ได้ก็จะต้องเผยแผ่คำสอน เพื่อให้พุทธบริษัท ได้ยึดถือน้อมนำไปปฏิบัติ และช่วยกันเผยแผ่ เพื่อความสงบร่มเย็นของสังคมต่อไป ฉะนั้น เจ้าอาวาสจะต้องสร้างพระภิกษุเกณฑ์ให้มีความรู้ความสามารถ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการสอนพระปริยัติธรรม และเนื่องมาจากพระนักเทศน์ หรือพระภิกษุที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากร ไม่เพียงพอขาดพระภิกษุที่มีความรู้ความเข้าใจศาสนธรรมที่ถูกต้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิไล วิทยานารถไพศาล (2540) พบว่า เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส นำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงานมีปัญหา ขาดการส่งเสริมและสนับสนุนในการปฏิบัติงานจากทางราชการ ขาดบุคลากรที่ดี ขาดงบประมาณในการใช้จ่าย ซึ่งสอดคล้องกับกรมการศาสนา (2541 ง, หน้า 55) กล่าวว่า ขาดแคลนผู้มีความรู้ความสามารถ ที่มีอยู่อายุมากเกินไปจะออกปฏิบัติภารกิจได้อย่างต่อเนื่อง การย่อหย่อนในพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร ทำให้ปกครองยากและการที่มีผู้เข้ามาบวชเรียนลดน้อยลง และสอดคล้องกับกรมการศาสนา (2542 ค, หน้า 21) กล่าวว่า ขาดพระนักเทศน์ และพระส่วนหนึ่งขาดความรู้ความเข้าใจในหลักของศาสนธรรมที่ถูกต้อง

3. เปรียบเทียบสภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 จำแนกตามประเภทการ ประเภทของวัดและระดับการพัฒนาของวัด ซึ่งแยกอภิปรายได้ดังนี้

3.1 สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 จำแนก ตามประเภทการ ประสบการณ์ การดำรงตำแหน่งของเจ้าอาวาส คือ น้อยกว่า 10 ปี และ 10 ปีขึ้นไป มีสภาพการบริหารวัด โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เนื่องจาก ในการดำรงตำแหน่งของเจ้าอาวาสนั้น โดยเฉพาะเจ้าอาวาสที่ดำรงตำแหน่งน้อยกว่า 10 ปี ที่มีสภาพการบริหารวัดไม่ต่างจากเจ้าอาวาสที่ดำรงตำแหน่ง 10 ปี หรือ 10 ปีขึ้นไปนั้น อาจเป็นเพราะว่างานในส่วนต่าง ๆ นั้นถูกจัดสรรไว้พร้อมอยู่แล้ว เมื่อเข้ามาดำรงตำแหน่งเพียงแค่มาดำเนินการกิจเท่านั้น จึงทำให้สภาพการบริหารงาน ไม่แตกต่างกันและภารกิจ หน้าที่ อำนาจของเจ้าอาวาส ตามมาตรา 37 และ มาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ระบุไว้ว่า หน้าที่ของเจ้าอาวาส ต้องบำรุงรักษาวัดจัดกิจการของวัด จัดศาสนสมบัติ และอำนาจของเจ้าอาวาสที่จะรับคนเฝ้าภายนอก และสั่งสงฆ์ไทย จึงเป็นอำนาจหน้าที่ในฐานะผู้ปกครองและผู้บริหารวัดเท่านั้น เช่น การสงเคราะห์ชุมชน เป็นผู้นำทางจิตใจ และยังต้องรักษาดำรงไว้ซึ่งศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์เป็นต้น ฉะนั้นสำนักงานพระพุทธศาสนา และคณะสงฆ์จึงได้เห็นความสำคัญ ให้การสนับสนุนโครงการถวายความรู้พระสังฆาธิการ เพื่อพัฒนาวัดและจัดประชุมอบรมสัมมนาอยู่เรื่อย ๆ เพื่อให้เจ้าอาวาสมีความรู้ความสามารถเพิ่มทักษะในการบริหารงานวัดเป็นแนวทางเดียวกัน การพัฒนาศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม และศาสนพิธี ให้มีประสิทธิภาพ เป็นการพัฒนาตนเอง และเพิ่มศักยภาพของเจ้าอาวาส เพื่อจะทำ

ให้เจ้าอาวาสบริหารวัดในทิศทางเดียวกัน และเพื่อเป้าหมายหลักของการพัฒนา คือ เป็นศูนย์กลางทางจิตใจของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับภิญโญ สาร (2526, หน้า 272) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาบุคลากรมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับหน่วยงานทุกชนิด เมื่อบุคลากรได้รับการพัฒนา จนมีความรู้ความเข้าใจงานที่ทำ จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จด้วยดี และสอดคล้องงานวิจัยของศุภกุล เกียรติสุนทร (2537, หน้า 117) พบว่า เจ้าอาวาสต้องพัฒนาตนเองและศาสตร์สาขาอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องรอบรู้งาน รอบรู้ชุมชน รอบรู้วิชาการ รอบรู้ในสถานการณ์และสอดคล้องกับกรมการศาสนา (2541ง, หน้า 1) กล่าวว่า การพัฒนาพระสังฆาธิการควรจัดถวายความรู้ให้ทางตรง คือ การอบรมปฏิบัติการ การสัมมนาให้พระสังฆาธิการ พร้อมทั้งจัดให้เจ้าอาวาสใหม่ ได้รับการฝึกปฏิบัติการกิจด้านการบริหารและการปกครอง การเผยแผ่หลักธรรม ให้เป็นแนวทางเดียวกัน และในบรรดาภารกิจทั้ง 6 ด้านนั้น มีภารกิจด้านหนึ่ง ที่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจเนื่องมาจากประสบการณ์ในการศึกษาเรียนรู้ในหลักธรรมและการถ่ายทอดรวมถึงทักษะในความเป็นผู้นำยังใหม่ ฉะนั้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องใช้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะ ความแตกฉานในธรรมการแสดงธรรมและการปฏิบัติที่เคร่งครัดในธรรมวินัย ซึ่งสอดคล้องกับ กวี เทียมพูน (2539, หน้า 224-225) ที่ว่า โดยทั่วไปการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารมักคำนึงในเรื่องอายุงาน ในตำแหน่งมานาน หรืออาวุโสในงาน การผ่านการศึกษาอบรมพัฒนาคุณภาพ เพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ในการปฏิบัติงานอยู่เป็นประจำ บุคลิกภาพที่เหมาะสม มนุษยสัมพันธ์ที่สูงความสามารถทำงานร่วมกับบุคคลอื่นและผลการปฏิบัติงานในปีที่ผ่านมาอยู่ในระดับดี เพราะบุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ สามารถบริหารงานต่อได้ทันที ไม่ต้องเสียเวลามากในการเรียนรู้งานใหม่ จากเหตุผลเหล่านี้ จึงทำให้เจ้าอาวาสที่มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่งต่างกัน มีสภาพการบริหารไม่แตกต่างกัน

3.2 สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 13 จำแนกตามประเภทของวัด คือ วัดราษฎร์ และวัดพระอารามหลวงไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เนื่องจาก ภารกิจของสงฆ์นั้น ทุกวัดจะตระหนักอย่างมาก โดยเฉพาะผู้นำ คือ เจ้าอาวาส ไม่สามารถที่จะแบ่งได้ว่าวัดประเภทไหน ควรเน้นหนัก วัดประเภทไหนไม่ควรเน้นเพราะวัดทุกวัดอยู่ภายใต้กรอบกฎหมายพระราชบัญญัติเดียวกัน และอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสก็มีเหมือนกัน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า “ภารกิจ หน้าที่ อำนาจของเจ้าอาวาส ตามมาตรา 37 และมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ระบุไว้ว่า หน้าที่ของเจ้าอาวาสต้องบำรุงรักษาวัดจัดกิจการของวัด และจัดศาสนสมบัติและอำนาจของเจ้าอาวาสที่จะรับคนเฝ้าคนออก และสั่งสงฆ์ไทย” เพราะฉะนั้น วัดทั้งหลายจึงเท่าเทียมกัน โดยนิตินัยและวัดทั้งหลายมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน แต่ในทาง

พระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกัน ตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จำแนก วัดออกเป็น 2 อย่าง คือ (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (2) สำนักสงฆ์ (กรมการศาสนา, ม.ป.ป., หน้า 5-7) วัดราษฎร์และวัดพระอารามหลวง ก่ออยู่ในข้อที่ 1 คือ เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่ในความแตกต่างนั้น ก็ย่อมมีอยู่ในเรื่องระดับของเกียรติภูมิ และศักดิ์ศรี คือ วัดพระอารามหลวงนั้น เป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินีสมเด็จพระยุพราชทรงสร้าง และปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ก็คืพระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่ง หรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการทรงสร้างหรือสร้างขึ้น หรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างด้วย ส่วนวัดราษฎร์นั้น คือ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับ อาจกล่าวได้ว่า วัดแต่ละวัดมีภารกิจที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งก็สอดคล้องกับพระมหาประยุต ปยุตโต (2513, หน้า 16) ได้กล่าวถึงบทบาทวัดไว้ว่า วัดเป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้าน สังกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ เข้ารับการฝึกอบรมทางศิลปวัฒนธรรมและเล่าเรียนด้วยวิชาการต่าง ๆ เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพอยู่ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ เป็นสถานพยาบาล รักษาคนเจ็บป่วยตามแผนโบราณ เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจ เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน เป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาท พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ เป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์ เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัด หรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน เป็นศูนย์กลางการบริหาร หรือปกครองโดยกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน เรียกลูกบ้านมาประชุมบอกแจ้งกิจกรรมต่าง ๆ และเป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือใช้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคน ในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต เหตุผลเหล่านี้พอจะกล่าวได้ว่า วัดทุกวัดมีบทบาทหน้าที่และภารกิจที่เหมือนกันจึงทำให้การบริหารงานไม่แตกต่างกัน

3.3 สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามระดับการพัฒนาของวัด คือ วัดทั่วไป และวัดพัฒนาตัวอย่าง ผลการเปรียบเทียบออกมาว่ามีการบริหารวัดไม่แตกต่างกัน และไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เนื่องมาจากว่า วัดแต่ละวัดมีการบริหารที่แตกต่างกันเฉพาะด้าน เช่น ด้านสาธารณูปการ วัดทั่วไปมีการบริหารอยู่ในระดับมาก เพราะกำลังอยู่ในช่วงพัฒนาถาวรวัดต่าง ๆ แต่วัดพัฒนาตัวอย่างอยู่ในระดับปานกลาง เพราะสิ่งก่อสร้างภายในวัดมีพร้อมมากกว่าวัดทั่วไป จึงมีความแตกต่างกันในแต่ละด้านและโดยค่าเฉลี่ยรวม แต่เมื่อ

นำมาเปรียบเทียบก็ไม่แตกต่างกันในระดับการพัฒนา เพราะวัดพัฒนาตัวอย่าง มีเกณฑ์การคัดเลือกอยู่ว่า (1) เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และเจ้าอาวาสของวัดนั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายมหาเถรสมาคม (2) มีพระภิกษุอยู่ประจำตลอดทั้งปี ไม่น้อยกว่า 7 รูป เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 5 ปี (3) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นอุทยานการศึกษาในวัดมาไม่น้อยกว่า 2 ปี (4) ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นและไม่เป็นพระอารามหลวงมาก่อน (5) เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว (6) มีอาคารเสนาสนะมั่นคงเป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาด สงบร่มรื่น สวยงาม (7) จัดการปกครองพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ (8) มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชน (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ม.ป.ป., หน้า 33) ส่วนวัดทั่วไปก็มีคุณสมบัติครบตามที่เกณฑ์ของการคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างเช่นเดียวกัน เพียงแต่วัดนั้นไม่ได้ส่งผลงานเข้าไป เพื่อให้ได้รับการคัดเลือกเท่านั้นเอง จึงเป็นเหตุผลที่ว่า มีการบริหารวัดที่ไม่แตกต่างกัน และสอดคล้องกับนพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์ (2543, หน้า 1-2) ได้กล่าวไว้ว่า วัดในพระพุทธศาสนาของไทยเป็นศูนย์รวมจิตใจและศูนย์กลางทางสังคมอันเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของชุมชนทุกขนาด คือ เป็นทุกอย่างของชุมชน พระสงฆ์มีฐานะเป็นผู้นำทางจิตใจและสังคม ได้รับความเคารพนับถือบูชาเป็นที่เชื่อถือสูงสุด ศิลปวรรณคดีของลลิต ส่วนใหญ่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยวัดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ และวัดก็เป็นสถานที่รักษาผลงานดังกล่าวไว้ สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความรักในความเป็นชาติไทยที่สำคัญอย่างยิ่ง จากเหตุผลเหล่านี้ วัดแต่ละวัดจึงตระหนักในบทบาทของตัวเองเร่งในการพัฒนาทั้งทางด้านศาสนสถาน และศาสนบุคคลจึงมีระดับการบริหารงานที่ไม่แตกต่างกัน

4. เปรียบเทียบปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประเภท ประเภทของวัดและระดับการพัฒนาของวัด ซึ่งแยกอภิปรายได้ดังนี้

4.1 ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประเภท ประเภทของการดำรงตำแหน่งของเจ้าอาวาส คือ น้อยกว่า 10 ปีและ 10 ปีขึ้นไป มีสภาพการบริหารวัด โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน ในการบริหารวัดของเจ้าอาวาสในเขตนี้ ทุกด้านถือว่ามีปัญหาบ่อย และมีความแตกต่างกันในแต่ละด้าน และมีความเหมือนกันในบางด้าน แต่โดยรวมแล้วมีปัญหาบ่อยเหมือนกัน ในรายด้านที่มีความแตกต่างและมีความเหมือนกันนั้น เช่น ด้านสาธารณูปการ มีความแตกต่างกันเจ้าอาวาสที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งน้อยกว่า 10 ปี จะมีปัญหามากกว่า เจ้าอาวาสที่ดำรงตำแหน่ง 10 ปีขึ้นไป พอจะกล่าวได้ว่า ความสามารถในการที่จะดึงศรัทธาจากบรรดาประชาชนของเจ้าที่มีประเภทดำรงตำแหน่ง 10 ปีขึ้นไป มีมากกว่าและความสามารถตรงนี้ เรียกว่า ความสามารถ

พิเศษ (Power) ที่มีมากกว่าเนื่องจากได้ทำประโยชน์หรือสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนได้เห็นมาก่อน และในขณะเดียวกันก็ยังมีด้านการพัฒนาตามภารกิจที่เหมือนกัน เช่น ด้านการศาสนศึกษา คือ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง เหมือนกันดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า “เรื่องการศึกษาเป็นปัญหาระดับชาติถ้าพึ่งเจ้าอาวาสคงไม่สามารถจะจัดการศึกษาให้หลากหลายหรือมีประสิทธิภาพสูงได้” เพราะฉะนั้นเจ้าอาวาสควรตระหนักและให้ความสนใจในการพัฒนาตนเอง และบทบาทหน้าที่ของตนเองให้มาก ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาบุญช่วย สิริธโร (2543, หน้า 13) ที่ได้กล่าวไว้ว่า พระสงฆ์ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในสิ่งซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่และความแม่นยำในธรรมชาติทักษะในการทำงาน และขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง และสอดคล้องกับงานวิจัยของสุทัศน์ อภิบาลศรี (2537) พบว่า การจัดศาสนศึกษาของวัดไม่สอดคล้องกันสภาพการเปลี่ยนแปลง และยังสอดคล้องกับกรมการศาสนา (2542 ค, หน้า 14-22) ที่กล่าวไว้ว่า ขาดแคลนครูผู้สอนที่มีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ในการสอน งบประมาณไม่เพียงพอ ครูผู้สอนไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในการใช้วัดกรรมทางการศึกษา และสื่ออุปกรณ์ การเรียนการสอนแบบใหม่ สิ่งเหล่านี้พอจะชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่ชัดเจนของเจ้าอาวาสในการบริหารวัดตามภารกิจดังกล่าว โดยเฉพาะปัญหาเรื่องงบประมาณสนับสนุน วัดจะต้องจัดหาเอง ไม่มีหน่วยงานของรัฐที่จะอุดหนุนงบประมาณได้อย่างพอเพียงและในเรื่องความพร้อมของตัวผู้บริหารเอง ไม่จะเป็นในด้านความรู้ความสามารถในการบริหารงาน ซึ่งสอดคล้องกับประชุม รอดประเสริฐ (2535, หน้า 107) กล่าวว่า การวางแผนเป็นกระบวนการแรกของการบริหารงาน เป็นศาสตร์อย่างหนึ่งที่ผู้บริหารจะต้องกำหนดขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน เพื่อประสิทธิภาพสูงสุดของการปฏิบัติงานนั้น นี่คือการประเมินปัญหาของการบริหารวัดของเจ้าอาวาสโดยส่วนมาก ซึ่งยังรอการแก้ไขต่อไป

4.2 ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามประเภทของวัด คือ วัดราษฎร์และวัดพระอารามหลวง มีสภาพการบริหารวัด โดยรวมไม่แตกต่างกัน และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เนื่องจาก เหตุผลดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ปัญหาอาจเกิดขึ้นได้โดย 3 ทางนี้ คือ (1) ปัญหาเนื่องจากคน (2) ปัญหาเกิดจากความแตกต่างของหน้าที่และความรับผิดชอบ (3) ปัญหาเกิดจากความชำนาญเฉพาะด้าน ผู้บริหารทั้งหลายมีปัญหาของการปฏิบัติงานที่เหมือน ๆ กันแต่จะแตกต่างกันก็ตรงที่ปัญหาของชุมชนรอบข้างของหน่วยงาน หรือองค์กร เพราะว่าชุมชนถือเป็นเจ้าของคือมีส่วนช่วยในการบริหารวัด หรือให้การสนับสนุนในเรื่องการเป็นอยู่ของพระสงฆ์ วัดใดหรือสำนักใดที่ไม่สนใจต่อกระแสของชุมชนจะถือว่าตัวเองมีทุนพอที่จะทำอะไรก็ได้ที่อยากทำ โดยไม่สนใจชุมชน ก็อาจจะอยู่ได้แต่ในระยะยาวไปไม่รอดและยังไม่ตรงตามเจตนาของวัดที่แท้จริง คือ เป็นศูนย์จิตใจ ไม่ใช่เป็นที่รังเกียจของชาวบ้าน ฉะนั้นการดำเนินงานของวัด แต่ละวัดจะต้องขอความร่วมมือกับชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น

การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารวัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเรังศักดิ์ พิมพ์สกุล (2545, หน้า 115) พบว่า โครงสร้างการบริหารวัด จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงการบริหารวัดเป็นแบบมีส่วนร่วม โดยการกระจายอำนาจให้พระภิกษุสามเณร ขรวาส พระวินัยธรและคณะวินยธิการ ได้มีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการวัด เป็นการช่วยเหลือเจ้าอาวาสให้ปฏิบัติภารกิจของสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการตัดสินใจก็เป็นทักษะการบริหารอีกอย่างหนึ่งที่จะให้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ดังที่ประชุม รอดประเสริฐ (2543, หน้า 259) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้บริหารต้องมีความเข้าใจในสถานการณ์ทั้งหลายแล้ว การตัดสินใจ จะต้องศึกษาถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างละเอียด โดยวิเคราะห์ถึงเหตุผล (Reasons) อุปสรรค (Obstacles) และมูลเหตุ (Symptoms) ในวิถีทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ในการบริหารงานของเจ้าอาวาสวัดทั้ง 2 ประเภทนี้ มีปัญหาโดยรวมอยู่ในระดับน้อย และในรายค้านั้นอยู่ในระดับน้อยเหมือนกันทุกด้าน ยกเว้น ด้านการศาสนศึกษา มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ไม่ว่าเจ้าอาวาสจะมีประสบการณ์มากหรือน้อยจะเป็นวัดราษฎร์ วัดหลวง วัดทั่วไปหรือวัดพัฒนาตัวอย่าง แต่มีปัญหาในด้านการศาสนศึกษา เหมือนกันทุกวัดและจะมากกว่าด้านอื่น ๆ เพราะว่าการศึกษาเป็นการพัฒนาในด้านสติปัญญา เพื่อเพิ่มทักษะในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการนำไปใช้ในการปฏิบัติงาน ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ รักความก้าวหน้า มีความคิดสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ จะต้องเกิดจากการเรียนรู้และฝึกฝน ทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับภาวิดา ชาราศรีสุทธิ (2537, หน้า 27) ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำจึงเป็นทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้บริหาร ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนให้มีประสิทธิภาพ เพราะความสามารถและทักษะของผู้นำมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับปริมาณและคุณภาพของงาน แต่ในขณะเดียวกันการเป็นผู้บริหารที่ดีนั้นมิใช่เพียงแต่มีความรู้ความสามารถและเจตยฉลาดเท่านั้นจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ร่วมงานและรู้จักแนะนำผู้ร่วมงานให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานมีโอกาสเป็นผู้นำด้วยจากเหตุผลเหล่านี้ จึงพอเป็นแนวทางให้เห็นข้อบกพร่องของเจ้าอาวาส ในการบริหารวัด และเป็นตัวบ่งชี้ว่าวัดทุกวัดทุกประเภทมีปัญหาในการบริหารไม่แตกต่างกัน

#### 4.3 ปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 จำแนกตามระดับ

การพัฒนาของวัด คือ วัดทั่วไปกับวัดพัฒนาตัวอย่าง มีสภาพการบริหารวัด โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้งนี้เนื่องจาก ปัญหาที่เกิดจากวัดที่มีระดับการพัฒนาที่ต่างกันนี้ โดยรวมไม่แตกต่างกัน และรายด้านก็ไม่แตกต่างกันคือมีระดับปัญหาที่อยู่ในเกณฑ์เดียวกันทั้ง 6 ด้าน แต่ยังมีรายด้าน 2 ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ที่มีความแตกต่างกันในการบริหาร ระหว่างวัดทั่วไป และวัดพัฒนาตัวอย่าง เช่น ด้านการศึกษาสงเคราะห์ อาจเนื่องมาจาก ความพร้อมที่แตกต่างกันก็เป็นไปได้ วัดพัฒนาตัวอย่างมีความพร้อมในหลายด้าน

โดยเฉพาะในด้านสาธารณูปการ เช่น ศาลาการเปรียญ สำหรับเป็นที่ศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดพัฒนาตัวอย่างมีความพร้อมมากกว่า สามารถที่จะจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและประชาชนซึ่งเป็นช่วยเหลือสังคม โดยมีพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทร่วมกับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาปัญญา สุขสงค์ (2541, หน้า 6) กล่าวว่า พระสงฆ์มิใช่มีบทบาทเฉพาะการพัฒนาจิตใจเท่านั้น แต่มีบทบาทด้านการพัฒนาวัตถุไปพร้อมกันด้วย เช่น พระสงฆ์แก้ปัญหาของสังคมในการแก้ปัญหาผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยการจัดการศึกษาสงเคราะห์ แก้ปัญหาความยากจนโดยการอบรมวิชาชีพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชู ชนะแก้วและคณะ (2543, หน้า 87) พบว่าทุกคนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการสร้างระบบการบริหารขึ้นมาเองได้ รัฐและเอกชนควรให้ความร่วมมือ เพื่อให้การศึกษาสงเคราะห์มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและถ้าจะให้ได้ผลมากยิ่งขึ้นและถ้าจะให้ได้ผลมากยิ่งขึ้นควรให้ความรู้แก่เจ้าอาวาส และรัฐควรสนับสนุนงบประมาณ เพื่อให้วัดจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่เด็กเยาวชนและประชาชนอย่างเสมอภาคทั่วกัน โดยการให้วัดจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ศูนย์ฝึกวิชาชีพ เมื่อวัดมีศักยภาพและความพร้อมในด้านอาคารสถานที่งบประมาณ บุคลากร สื่อกระบวนการเรียนการสอน จึงควรให้การสนับสนุนงบประมาณเพิ่มเติม ส่วนในด้านสาธารณสงเคราะห์นั้น วัดพัฒนาตัวอย่างซึ่งได้เปรียบกว่าวัดทั่วไป ในด้านการพัฒนาอยู่แล้ว โดยเฉพาะเรื่องการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม การให้ความช่วยเหลือ ในด้านต่าง ๆ เช่น การปราบปรามยาเสพติด การรณรงค์การลดละเลิกอบายมุขเหล่านี้ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระประภา กิจโกศล (2534) พบว่า พระสงฆ์ดำเนินการพัฒนาประชาชนในชนบทเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก โดยจัดตั้งโครงการลด ละ เลิกอบายมุขและโครงการเสริมเพื่อพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น โครงการพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก โครงการสหกรณ์ร้านค้าและโครงการออมทรัพย์ ประชาชนให้ความร่วมมือทุกโครงการ เนื่องจากเห็นว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อตนเองและหมู่บ้าน พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการ การส่งเสริมเงินทุนแก่ประชาชนในรูปสหกรณ์โดยมีคณะกรรมการวัดเป็นผู้บริหารและมีพระภิกษุให้การสนับสนุนซึ่งการส่งเสริมอาจไม่ใช่เงินแต่อาจเป็นความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนซึ่งสอดคล้องกับพระครูสุภาจารวัฒน์ (2542, หน้า 38) ได้กล่าวไว้ว่า เจ้าอาวาสเป็นผู้นำชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อชุมชน เช่น การจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ให้พึ่งตนเอง กองทุนการเงินให้ชาวบ้านกู้ยืม รวมทั้งจัดตั้งธนาคารชีวิตเพื่อปลดหนี้สินให้แก่ชาวบ้าน และสอดคล้องกับงานวิจัยของมานิช ดันชนวิชัย (2528, หน้า 19) พบว่า รูปแบบการพัฒนาควรเป็นรูปคณะกรรมการที่มีประชาชนร่วมปรึกษาและให้ความคิดเห็น โดยมีพระสงฆ์อยู่ในฐานะที่ปรึกษาโครงการ นี่คือเหตุผลที่ทำให้การบริหารงานใน 2 ด้านที่กล่าวมาแล้วนั้นว่า มีการบริหารที่แตกต่างกัน

ส่วนในด้านที่เหลือมีการบริหารงานไม่แตกต่างกัน คือ วัดทุกวัดมีการพัฒนาในทุกด้าน อยู่แล้ว และการพัฒนานั้นเป็นไปในแนวทางเดียวกัน จะเป็นได้จากการจัดอบรมเป็นทุกปี ดังที่กล่าวมาแล้วว่า “มีการจัดประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครอง ภาค 13 เป็นประจำทุกปี และในระดับเจ้าอาวาส ได้เข้าร่วมในโครงการประชุมสัมมนาและถวายความรู้แก่เจ้าอาวาส” จึงทำให้การพัฒนานั้นมีทิศทางเดียวกัน คือ มีบทบาทและมีคุณค่าต่อชุมชน ดังวัดในอดีตซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ (1) วัดเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร (2) วัดเป็นที่บวชเรียน (3) วัดเป็นที่ทำนุบำรุงเพื่อกุศลของประชาชนชาวบ้านโดยรอบวัด (4) วัดเป็นที่ประชาชนชาวบ้านรอบวัดได้มารับการปลูกฝังศีลธรรม (5) วัดเป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของประชาชน ชาวบ้านรอบวัดนั้น (สำนักงานพระพุทธศาสนา, ม.ป.ป., หน้า 2) พอจะสรุปได้ว่า ปัญหาของการบริหารวัดที่มีแนวทางเดียวกันจึงไม่แตกต่างกัน

## ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยได้พบสภาพและปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 รวม 4 จังหวัด ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับเจ้าอาวาส เพื่อจะได้หาวิธีการแก้ไขปัญหา และแนวทางการพัฒนาที่ถูกต้องร่วมกันต่อไป

1.1 ด้านการปกครอง ควรมีการตรวจสอบ หรือฝึกหัดผู้ที่เข้าบรรพชาอุปสมบทอย่างเคร่งครัด โดยยึดพระธรรมวินัยและหลักกฎหมายเป็นเกณฑ์ และการกระจายอำนาจการปกครอง หรือการบริหารงานของวัดให้ทุกคนมีส่วนร่วมตลอดจนถึงการส่งเสริมการทำงานเป็นทีม เป็นแผนกต่าง ๆ และควรประสานงานไปยังหน่วยราชการเพื่อจะได้ทำกิจกรรมร่วมกัน และเปิดกว้างในการบริหารงาน

1.2 ด้านการศาสนศึกษา ควรส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาในแผนกอภิธรรมและแผนกสามัญรวมทั้งแผนกอื่น ๆ ให้มากขึ้นและทั่วถึงกันทั้งหมด โดยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอน ฉะนั้น เจ้าอาวาสควรตระหนักในด้านนี้ให้มากและควรส่งเสริมให้แพร่หลาย

1.3 ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ควรจัดตั้งศูนย์ศึกษาสงเคราะห์ เช่น ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัดและศูนย์ฝึกอาชีพ เป็นต้น ตลอดจนการจัดบริเวณภายในวัดให้เป็นสถานที่ที่เอื้อต่อการศึกษาและเป็นสถานที่ รมรื่น แก่ผู้ที่เข้ามาในบริเวณวัด สุดท้ายเจ้าอาวาสควรส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมพระภิกษุที่เป็นครูสอน หรือครูที่สอนศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ให้เพิ่มความรู้ความสามารถ เพิ่มทักษะในการถ่ายทอด

1.4 ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรจัดให้มีการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน และบวชศีลจาริณีในโอกาสต่างๆ และควรส่งพระภิกษุไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ รวมทั้ง การปาฐกถาตามสถานที่ราชการและทางสื่อต่าง ๆ และควรชี้แจงวัตถุประสงค์การสร้างวัดมุงคล ไม่ใช่เพื่อหลงใหลมอมเมาประชาชน แต่เป็นพุทธานุสสติ ประการสุดท้าย คือ การอบรมฝึกหัด พระภิกษุให้เป็นนักเทศน์นักเผยแผ่ ตามหลักการที่ถูกต้อง

1.5 ด้านการสาธารณูปการ ควรมีการวางแผนการก่อสร้างภายในวัดให้ชัดเจน ก่อน การก่อสร้าง การก่อสร้างถาวรวัตถุควรให้เหมาะสมกับการใช้สอยโดยเฉพาะศาลาการบำเพ็ญกุศล ควรให้มีก่อนและฉาปนสถานเป็นสิ่งจำเป็นควรให้มีเพื่ออำนวยความสะดวกให้ประชาชน

1.6 ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ในกรณีวัดมีที่ดินเหลือควรจัดสรรให้ทางราชการ สร้างสถานศึกษา สถานิอนามัย หรือศูนย์ฝึกอาชีพประจำหมู่บ้าน และควรจัดตั้งห้องสมุดประจำหมู่บ้านภายในวัด รวมทั้งประสานงานกับทางราชการในการรณรงค์การลดละเลิกอบายมุขต่าง ๆ โดย การใช้หลักธรรมในการกล่อมเกลาคิดใจ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าสภาพการบริหารวัด เมื่อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์และด้านการศาสนศึกษา จึงได้มีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย ดังนี้ คือ

2.1 ศึกษาแนวทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์

2.2 ศึกษามุมมองการศึกษาของคณะสงฆ์ในทัศนะของชาวบ้าน

2.3 ศึกษาทัศนคติของเจ้าอาวาสที่มีต่อการศึกษาของคณะสงฆ์

2.4 ศึกษาเปรียบเทียบปัญหาความประพฤติของพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาทางธรรม และทางโลกกับพระสงฆ์ที่ไม่ได้การศึกษาตามทัศนะของเจ้าอาวาส

2.5 ศึกษาความต้องการพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาของชาวพุทธตามทัศนะ ของประชาชน